

VIII. FEJEZET

KANNIBALIZMUS

Kannibalizmus — A kannibalizmus az élelemhiányban gyökerezik — A kannibalizmus nem visszataszító — A csoporton belüli kannibalizmus — Népesedéspolitika — Az ítélkező kannibalizmus — Az ítélkező kannibalizmus tükröződése a néprajzban — Csoporton kívüli kannibalizmus — Betegség gyógyítására szolgáló kannibalizmus — Visszaesés a kannibalizmusba — Éhínség és kannibalizmus — Kannibalizmus és a szellemektől való félelem — Kannibalizmus, varázslat és emberáldozat — Kultusz és kannibalizmus — Étel tabuk — Étel tabuk a néprajzban — Vezeklés az élet kioltása miatt — A kannibalizmus filozófiája.

338. *Kannibalizmus.* A kannibalizmus a legősibb viselkedési normák egyike. Visszanyúl azokra az időkre, amikor először jelent meg ember a Földön. Indokolt az a föltevés, hogy minden nép körében elterjedt.¹ Csak a pásztorkodás fejlődési fokán szűnt meg, hiszen ekkor már bőségesen állt rendelkezésre állatok húsa.² Figyelemre méltó jelenség, hogy az afrikai pigmeusok és a szumátrai kubuk, akik a legalacsonyabb rendű pária fajták közé tartoznak, nem gyakorolják a kannibalizmust,³ jóllehet náluk fejlettebb szomszédaik körében elterjedt e szokás. Az emberevéssel szembeni heves utálkozásunk nem egyéb, mint egy étel tabu (l. 353–354. szakasz); talán ez a legerősebb örökölt tabu.

339. *A kannibalizmus az élelemhiányban gyökerezik.* Legmegalapozottabbnak az a felfogás tűnik, hogy a kannibalizmus a hiányos élelemellátottság, pontosabban az evésre alkalmas hús hiányának következménye. Az a gyakorta hangoztatott ellenvetés, hogy az új-zélandiak, valamint más népek körében a kannibalizmus akkor is dívott, amikor bővében voltak a húsnak, nem helytálló. A húsevés szenvedélye, kiváltképpen azon népek körében, amelyek kénytelenek túlnyomórészt keményítőtartalmú ételeken élni, rendkívül erős. Ezért esznek férgek, rovarokat és apró halakat. Az is föltételezhető, hogy az emberhús evése, mielőtt e szokás általánosan elterjed, szenvedéllyé válik. Amikor pedig só sem áll rendelkezésre, tetőfokra hág a húsevés iránt érzett szenvedélyes vágy. „Amikor (az ausztráliai) törzsek összegyűltek, hogy elfogyasszák a bunya-bunya gyümölcsét, tilos volt számukra bármely vad elejtése (azon a környéken, ahol e fa nő), s végül a hús utáni sóvárgás már olyan elemi erejűvé vált, hogy rákényszerültek egyik társuk megölésére, mert csak így csillapíthatták éhségüket.”⁴ Következésképpen, mielőtt ez a szokás hagyománnyá vált, a megfelelő mennyiségben rendelkezésre álló élelem már mit sem változtathatott rajta. Napjainkban is ismerünk eseteket, amikor az emberhús élelem céljára történő fölhasználása általánosan elfogadott és rendszeres szokássá vált. Új-Britannia szigetén boltokban árúsítják az emberhúst, mint nálunk a hentesüzletekben az állathúst.⁵ A Salamon-szigetcsoporton, legalábbis néhány szigeten, áldozatra szánt embereket, főként nőket, úgy hizlalnak egy-egy ünnepre, akár a disznókat.⁶ Lloyd⁷ szerint a bangvák kannibalizmusa teljesen mindennapos jelenség, igaz, hogy főként ellenségeiket eszik, csak nagyritkán egy-egy nőt. A lakomákon a nők is részt vesznek, de elkülönítve ülnek. Lloyd megállapítása szerint ez kétségtelenül „elfajult ízlés”. A bangvák legkevésbé sem szégyenlik e szokást. A férfiak nagyon szép testűek. „A mangbetuk kannibalizmusának nem találjuk párját sehol a világon.”⁸ E törzs táboraiban úgy árúsítják az

emberhúst, mintha a leghétköznapibb étel lenne. A mangbetu „nemes fajta”, erős a nemzeti öntudatuk, éles eszűek, fejlett az ítélőképességük. Rendszeretők, barátságosak, megállapodott közösségi életet élnek.⁹ Ward¹⁰ azt írja, hogy a Kongó-folyó nagy kanyarulatában élő törzsek kannibalizmusa a jóízű étel megbecsüléséből fakad. „Nyilvánvalóan a kedvezőtlen létfeltételek következtében alakult ki, de most már meggyökeresedett ízléssé vált, s a kannibalizmusnak való hódolás sajátos lelki eltévelyedésre vezetett, ami főképpen érzelem-szegénységben, harci kedvben, kegyetlenségben és általános emberi elkorcsosulásban nyilvánul meg.” A Kongó felső folyása mentén élelmezés céljából rendszeres emberkereskedelmet folytatnak. Úgy vélik, a bambuti pigmeusok törzse azért nem emberevő, mert túlságosan „aljanépség”, s mert tagjai nem reszelik le alsó metszőfogaikat. Ez utóbbi szokás a Kongó vidékén a kannibalizmus velejárója, s jellemzi a tehetségesebb, pompás testalkatú, talpraesettebb törzseket is.¹¹ A nyugat-afrikai partvidék egyetlen törzse sem eszik emberhúst, de a kontinens belsejében élő törzsek megessznek minden hullát tekintet nélkül a halál okára. A családok nemigen eszik meg saját halottaikat, de eladják vagy elcserélik azokat más családok halottaiért.¹² Ez a szokás elterjedt az egész Kongó vidékén, kiváltképpen a harcias törzsek körében, amelyek tagjai nemcsak hadifoglyokat, hanem rabszolgákat is esznek.¹³

Figyelemre méltó, hogy Polinéziában e hús evésére különleges villát¹⁴ találtak fel, jóval azt megelőzően, hogy bármely egyéb célra villát használtak volna.

340. *A kannibalizmus nem visszataszító.* Spix és Martius¹⁵ megkérdezte a miranyák egyik törzsfőnökét, miért hódol népe a kannibalizmusnak. Kiderült, hogy a törzsfőnök számára merőben újdonságnak számított, hogy akadnak emberek, akik szemében ez visszataszító szokás. „Ti fehérek” válaszolta, „nem eszitek a krokodilusokat vagy a majmokat,

pedig jóízű a húruk. Ha nem lenne annyi disznótok meg rákotok, megennétek a krokodilust és a majmot is, mert kínzó az éhség. Mindez csak szokás dolga. Ha megölök egy ellenséget, okosabb megenni, mint hagyni, hogy veszendőbe menjen a húsa. Miféleánk ritka a nagyvad, mert nem rak tojásokat, mint a teknőc. Amikor harcban megölnék, nem az a rossz, hogy megesznek, hanem hogy meghalok, függetlenül attól, megesz-e a törzsi ellenség vagy sem. Nem ismerek vadhúst, amely ízletesebb lenne az emberhúsnál. Az igazság az, hogy ti fehérek túlságosan finnyások vagytok."

341. A csoporton belüli kannibalizmus. Az emberevés olyan ősi jelenség volt a viselkedési normákban, hogy két formát öltött: a csoporton belüli és a csoporton kívüli kannibalizmust. Az első esetben a szeretet, a másodikban az ellenséges érzület szolgált érzelmi alapiául. A csoporton belül olyannyira nem minősült ellenséges cselekedetnek vagy álcázott helytelen viselkedésnek, hogy a legközelebbi vérrokonokkal szemben alkalmazták. Anyák megették csecsemőiket, ha azok meghaltak, hogy így nyerjék vissza a szülés közben elvesztett erejüket. Hérodotosz leírja, hogy a masszagéták föláldozták törzsük öregjeit, együtt főzték meg a férfiak húrát a szarvasmarháával, s így fogyasztották el. Akik nem végelgyengülésben, hanem valamely betegség következtében haltak meg, azokat eltemették, de azt tartották, hogy ők kevésbé szerencsés sorsúak. Elmondja, hogy a padaioszok, India távol-keleti részében, a törzs megbetegedett tagjait megölték és megették, nehogy a betegség eleméssze húrukát. Hasonlóképpen jártak el az asszonyok a beteg nőekkel. S ha valaki mégis nagy kort ért meg anélkül, hogy áldozatul esett volna e szokásnak, végül mégiscsak megölték és megették. Megemlíti az isszédonokat is, akik délkelet Oroszországban éltek: ők fölzsabdalták halott apjukat, összevegyítik húrát egy áldozati állatával, majd az egészből nagy lakomát csapnak. A koponyát megtisztítják, bearanyozzák, megtartják kegy-

tárgyként, és évente áldozatot mutatnak be előtte. Hérodotosz szerint az isszédonok igen erényesek. A nőket a férfiakkal egyenrangúakként becsülik.¹⁸ Sztrabón¹⁷ arról számol be, hogy az írek dicséretes dolognak tartották elhunyt szüleik megevését. A hindusztáni Hazaribag búrhorai régebben szintén megették szüleiket, de „hallani sem akartak arról, hogy saját rokonaikon kívül mások húsából is egyenek” (vagyis mindenki csakis saját rokonait ette, másokat nem?).¹⁸ Reclus¹⁹ szerint ebben a törzsben a szülők azért könyörögtek, hogy tetemük inkább gyermekeik gyomrában találjon végső menedékre, semmint hogy az útszélén vagy az erdőben hagyják őket”. Az ősi időkben a tibetiek is megették szüleiket „kegyeletből, hogy ne legyen más sírjuk, mint gyermekeik gyomra”. Ez a szokás már i. sz. 1250 előtt megszűnt, de a rokonok koponyáiból készített serlegeket továbbra is megtartották síremlékként. A tatárok és némely „rossz keresztények” is megölték elaggott apjukat, elégették tetemét, a hamvakat meg belevegyítették mindennapi eledelükbe.²⁰ A Nagy-Ausztráliai öböl menti területeken csakis a legközelebbi rokonok fogyasztanak a halottakból, hacsak nem egy ellenség teteméről van szó. Mindenki csak egy egészen kicsiny falatot eszik. Az ellenség esetében a cél az, hogy elnyerjék az erejét, a rokon halott esetében viszont az, hogy a hátramaradottak, siránkozásukkal ne zavarják a tábor rendjét.²¹ A dierik apajogú családi kötelékben élnek. Az apa nem eheti meg saját gyermekét, az anyának és más női rokonoknak azonban egyenesen kötelessége, hogy a halott beköltözzék májukba, amit az érzelmek kútfejének tekintenek.²² A braziliai tuarék elégetik halottjaikat. Nádba göngyölve megőrzik a hamvakat, majd belekeverik mindennapi eledelükbe.²³ Az Amazonas felső folyása mentén élő jumanák azt tartják, hogy a csontokban lakozik a lélek. Elégetik halottjaik csontjait, porrá őrlik a maradványokat, ezt belekeverik részegítő italba és megisszák, „hogy a halottak ismét életre keljenek bennük”.²⁴ A tupik valamennyi törzse emberevő. Ezt a szokást még a

kontinens belsejéből hozták magukkal.²⁵ A kobenák kacsirijükba keverve isszák meg halott rokonaik porrá őrölt hameit.²⁶ Az Araguay-folyam menti savanték megeszik gyermekeiket, hogy így nyerjék vissza lelküket. Különösen fiatal anyák szokása ez, mert azt tartják, hogy saját lelkük egy részét túlságosan korán adták tovább gyermekeiknek.²⁷ Nyugat-Victoriában „csakis azoknak a rokonoknak a teteméből fogyasztanak, akik erőszakos halált haltak”. Mindenki csak egyetlen falatot eszik belőlük, s ebben „nem az a vágy vezeti, hogy élvezze az ízt vagy csillapítsa éhségét, csupán a halott iránti tisztelet és az elhunyt feletti gyász jelképének szánja ezt az aktust.”²⁸ Az ausztráliai kannibalizmusban a rokonok megevése mögött az az elképzelés húzódik meg, hogy így megőrizhetik az egyébként veszendőbe menő erőt, vagy hogy ezen az úton megszerezhetik a halott ügyességét, bölcsességét stb. Az ellenségeket azért eszik meg, hogy elnyerjék erejüket, ügyességüket. Csupán egyetlen falatot esznek a tetemből. Nem tartanak nagy lakomát ez alkalomból. A zsíros, puha részeket eszik, mert ezekben lakozik a lélek. Az ellenség megevéseinek már rituális jelentősége van.²⁹ Meglehet, az a rituális cél, hogy megszabaduljanak a megölt férfi lelkétől, attól tartva, hogy esetleg még bosszút állhatna haláláért.

342. Nyugat-Ausztrália egyes törzsei azzal magyarázták a kannibalizmust (minden tizedik megszületett csecsemőt megették), hogy „ez szükséges ahhoz, hogy a törzs ne nőjön nagyobbra, mint amit a terület el tud tartani.”³⁰ A csecsemőgyilkosság a népesedéspolitika szerves része. Ehhez járulhat a kannibalizmus is, aminek vagy az élelem biztosítása, vagy az animizmus lehet az oka. Amikor Mexikóban gyermekeket áldoztak fel, szívüket megfőzték és megették — így követelte meg a varázslat.³¹

343. *Az ítélező kannibalizmus.* A csoporton belüli kannibalizmusnak egy további alkalmazása az, hogy megsemmisítsenek valakit, aki fontos tabut segett meg. A természeti népek körében gyakran találkozunk azzal a képzzel, hogy egy szellemtől úgy lehet megszabadulni, ha a holttestet teljesen megsemmisítik, például elégetik. Az ítélező kannibalizmus megsemmisíti a vétkest, a csoport tagjai pedig ezen aktus révén részt vesznek egy rituális vagy megszentelt szertartásban, melynek során a bűnöst nyomtalanul megsemmisítik. Meglehet, mindennek mélyén ott lappang a megsemmisítésért viselt kollektív felelősség képze is. A törzs valamely tagjának megölését hosszú időn át olyan cselekménynek tekintették, amelyhez igen magasztos indok és felsőbb meghatalmazás kellett, s ami kiengesztelést kívánt. A kivégzés rítusa hasonlatos volt az áldozatbemutatás szertartásához. A zsidók törvényei előírják, hogy bizonyos esetekben a bűnösöket az egész gyülekezet közösen kövezzék meg. Mindenkinek részt kell vállalnia e fontos aktusban. A vérontás bűnét, ha egyáltalán volt ilyen, mindenkinek közösen kellett levezekelnie.³² Primitív tabu alá helyeznek minden olyan cselekményt, ami megsérti a szellemeket, és ezért bajt zúdíthat az egész csoportra. Aki tabut szeg meg, vétket és büntettet követ el, s ezáltal kiváltja a felsőbb hatalmak haragját. Ezért társai retteggve és iszonyodva tekintenek rá. Nem tehetnek egyebet, ki kell taszítaniuk, s ez csak kiközösítés vagy halál formáját öltheti. El akarják határolni magukat tőle. Föláldozzák a hatalmaknak, amelyeket megsértett. Amikor társai megesszik holttestét, kötelességet teljesítenek: őt magát és lelkét is maradéktalanul megsemmisítik.

344. *Az ítélező kannibalizmus tükröződése a néprajzban.*
„Ha a mvata-jamvók* háremében férfit találtak, darabokra

* A 16 — 19. század között Katanga területén fennállott Luba birodalom uralkodói címe. (A szerk.)

szabdalták, s azon nyersen-melegen átadták a népnek — egyék meg.”³³ A batakok az ítélező kannibalizmust szabályos rendszerként alkalmazzák. Semmiféle egyéb kannibalizmust nem ismernek. A házasságtörőket, vérfertőzésben bűnösnek találtakat, azokat a férfiakat, akik nemi viszonyra léptek valamely öccsük özvegyével, az árulókat, kémeket és azokat a hadifoglyokat, akiket fegyverrel a kézben fogtak el, mind megölték és megették. Az utóbbiakat elevenen darabokra vágták és falatonként ették meg, hogy a legszegényetesebb módon semmisítsék meg őket.³⁴ Régebben a tibetiek és a kínaiak megették mindazokat, akiket a hatóságok kivégeztettek. Egy kilencedik századi arab utazó említést tesz egy lázadó kínai kormányzóról, akit a lázadás elfojtása után megöltek és megették. Kínából még a kannibalizmus újkori eseteiről is beszámolnak. Lefejezett bűnözők vérével átitatott bodzabél- gombócokat tüdővész elleni orvossággént használnak. Olvashatunk tatár uralkodókról is, akik elrendelték, hogy a kivégzett árulók húsát vegyítsék saját és főembereik ételébe. A tatár asszonyok könyörögtek, adják nekik az elítélt bűnösöket, elevenen megfőzték őket, holttestüket apró dirib-darabokra vagdalták, majd szétosztották eledelként a katonák között.³⁵

345. Csoporton kívüli kannibalizmus. Az idegen csoportbeliekkel szembeni kannibalizmus, például a maorik között, „a bosszúszomjial magyarázható; az ellenség megfőzése és megevése ugyanis a legsúlyosabb megaláztatásnak számított”.³⁶ Tanna szigeten (Új-Hebridák) a legnagyobb sértésnek számított az ellenségre nézve ha megették; ennél még az is jobb volt, ha kutya- és disznóknak vetették holttestét, vagy megcsonkították. Úgy tartották, hogy a tetem megevése révén erő költözik a harcosokba.³⁷ Yabundában (Francia Kongó) egy néger törzsfőnök azt mondta Brunachennek³⁸, „pompás dolog belekóstolni egy olyan ember húsába, akit gyűlölünk, és akit megöltünk csatában vagy párviadal-

ban". Martius a mirányák kannibalizmusát „félíg nyers, ízletes étkeiknek” tulajdonítja, „ami kielégíti durva hiúságukat, néha még vérbosszújukat és babonáikat is”.³⁰ A kannibalizmus csupán egyetlen láncszeme annak az oksági láncnak, ami által egyesek vérszomjasabbak lesznek szomszédaiknál, akik közül a legtöbbben már fölhagytak az embrevéssel. „Egyike az ember erkölcsi arculata legállatiasabb vonásainak.” Értessültünk arról, hogy egyes helyeken, pl. Floridán (Salamon szigetek) napjainkban honosodott meg a kannibalizmus. Arról is beszámolnak, hogy ezeken a szigeteken a part menti törzsek fölhagynak vele (van elegendő haluk), de a szigetek belsejében élők ragaszkodnak hozzá. Nyilván tartja magát e törzsek körében az a képzet, hogy az efféle élelem révén *maná*hoz jutnak. (*Maná*nak nevezik mindazt a hatalmat, tehetséget és képességet, melynek révén sikert érhetnek el.⁴⁰) A melanéziaiaknak jó ürügyül szolgált valamely bűntény, vagy föltételezett bűntény, hogy fölládozzák a bűnöst a szellemeknek, s így nyerjenek harci *manát* a harcosok számára.⁴¹ A kokinkínai csamok úgy vélik, hogy a megölt ellenség pálinkával elkevert epéje kiváló szer a harcosok bátorságának és küzdőképességének fokozására.⁴² A kínaiak szerint az élet és a bátorság a májban lakozik. Az epe a lélek megnyilvánulása. A katonák megisszák megölt ellenségeik epéjét,⁴³ hogy fokozzák erejüket és bátorságukat.⁴³ A natali hegyi törzsek pástétomot készítenek a test egyes porrá őrölt részeiből, s ezt a papok szolgáltatják ki az ifjaknak.⁴⁴ Egyes dél-afrikai törzsek erőlevest főznek hasonló porból, s ezt csakis az előírt módon szabad lenyelni. „Kézzel kell kimeríteni és a szájba hajítani. . . a katonák így nyernek bátorságot, kitartást, erőt, harcismeretet, türelmet és bölcsességet.”⁴⁵

346. *Betegség gyógyítására szolgáló kannibalizmus.* Azok a képzetek, miszerint az emberi test egyes részei meggyógyítanak bizonyos betegségeket, csupán más változatai annak a képzetnek, hogy e testrészek megevése révén a harcos bátor

és ügyes lesz. Följegyeztek eseteket, amikor valaki szeretetből és odaadásból föláldozta egyes testrészeit, hadd egyék meg azokat a betegek.⁴⁶

347. *Visszaesés a kannibalizmusba.* Amikor egy fejlettebb civilizációban háború és viszálykodások következtében föl-támadnak a barbár és brutális érzelmek, ismét kialakul a kannibalizmus iránti hajlam. Akhilleusz azt mondja Hektor-nak, legszívesebben megenné. Hekabé meg azt az óhaját fejezi ki, bárha megehetné Akhilleusz máját.⁴⁷ 1564-ben a törökök kivégeztek egy Visnevitzy nevű bátor lengyel katonát, aki sok bajt okozott nekik, s megették a szívét.⁴⁸ Dozy⁴⁹ említi, hogy 890-ben, Elviránál az asszonyok rávetették magukat egy halott törzsfőnökre, aki korábban megölte számos rokonukat, darabokra szaggatták, majd megették. Ugyanez a szerző írja,⁵⁰ hogy Hind, Moavia anyja, nyakláncot és karkötőket készített magának az Ohodnál megölt mohamedá-nok orrából és füleiből, továbbá föl-vágta Mohamed egyik nagybátyjának holttestét, kitépte a máját, és megevett belőle egy darabot. Egy tizenkettedik században élt ír főemberről írják, hogy amikor katonái elhozták neki egyik gyűlölt ellenségének a fejét, „a legvadabb és legembertelenebb módon fogával tépte ki orrcimpáit és ajkát”.⁵¹

348. *Éhinség és kannibalizmus.* A kannibalizmusba való visszaesést figyelmen kívül kel hagyni azokban az esetekben, amikor az emberek semmiféle más élelemhez nem jutnak. Ismerünk azonban néhány esetet a történelemben, amikor egy nagy éhinség idején az emberek annyira hozzászoktak az emberevéshez, hogy elenyészett az ezzel járó iszonyat. Abdallatif⁵² említi egy szörnyű egyiptomi éhínséget 1200-ban, amely azért következett be, mert a Nílus ez évben nem öntött ki. Az emberek nem tehettek mást, emberevéshez folyamodtak, hogy elkerüljék az éhhalált. A hatóságokat olyan döbbenettel és iszonyattal töltötte el ez a fordulat, hogy eleinte

elevenen temették el azokat, akikre rábizonyították az ember-
evést. Később azonban már eltompult ez az érzés. „Az em-
berek nyíltan készítettek közönséges ételeket emberhúsból,
részben ingyencfalatnak, részben azért, hogy tartalékkészle-
teket gyűjtsenek. . . . Mihelyt ez a szokás felütötte fejét, va-
lamennyi tartományban elterjedt. S ekkor már meghökke-
nést sem keltett. . . . Az emberek mindennapi, közömbös do-
logként beszéltek róla. A közönyt a megszokás és a gyakori-
ság okozta.” Ez az eset is bizt nyitja, hogy a kannibalizmus
láttán érzett iszonyodást a viselkedési normák által képviselt
hagyomány idézi elő. Diodorosz azt állítja, hogy éhínség
idején az ókori egyiptomiak inkább egymást falják föl, sem-
mint valamely állatot, amelyet szentnek tekintenek.⁵³

349. Kannibalizmus és a szellemektől való félelem. Az em-
beráldozat és a kannibalizmus nem szükségszerűen járnak
együtt. Gyakorta úgy tűnik, hogy valaha együttjártak, és
csak később váltak külön.⁵⁴ Bármit is akar az ember, a szel-
lemek akarátát teljesíti. Ha az emberek kannibálok, a szel-
lemek is azok. Sokszor az a képzet él az emberekben, hogy
az istenek felfalják a lelket. E felfogás alapján az emberek
megeszik az áldozati állatok húsát, és vérüket mutatják be
áldozatként az isteneknek, hiszen ez tartalmazza az életet
vagy a lelket. Így jártak el a zsidók. Eltemették a veséket,
a vesék körüli zsírt meg a májat is, mert úgy tartották, ebben
lakozik az élet. Mindennek az elfogyasztását tiltották.⁵⁵ Az
emberek változnak, nem így az istenek. Ezért maradnak
fenn, minden iszonyodás ellenére, az emberáldozat és a kan-
nibalizmus rítusai a vallásban még jóval azt követően is,
hogy kivesznek a viselkedési normákból. Az iszonyodás az
áldozat szerves eleme.⁵⁶ Az önuralom és önmagunk kordá-
ban tartása nyilvánul meg az áldozatban. Mindazok, akik
részt vesznek valamely vallási aktusban, amely szörnyűséges-
ként és visszataszítóként nyomasztóan hat a képzeletre, ben-
sőséges közösségre lépnek egymással. Aki részesedni kíván

az ezen aktus nyomán bekövetkező jóból, annak részt kell vennie magában az aktusban. A fentiekben láttuk, hogy mindenkinek részt kell vennie benne, nehogy a későbbiek során megróhassa érte a többieket. E szemlélet alapján a kannibál étel egyetlen morzsává, egyetlen csepp vérré zsugorodik, amelyet esetleg más ételbe kevernek. A fejlődésnek még későbbi szakaszában az emberhús csupán jelképpé válik, pl. ember alakú süteményeket sütnék. A középkorban a népi képzelet emberi testet látott a szentostyában; varázslóknak és zsidóknak tulajdonított olyan ostyagyalázásokat, amelyeket csakis emberi testen lehetett volna véghezvinni. Az Újtestamentum nyelvi képe Krisztus testéről és vérééről ekkor valós alakot öltött, s ez már kannibalisztikus jellegű.

350. *Kannibalizmus, varázslat és emberáldozat.* A nyugat-afrikai törzsek körében az áldozati és szertartásos kannibalizmus a fétisekkel összefüggő ügyekben már-már általánosnak mondható.⁵⁷ Serpa Pinto⁵⁸ megemlíti, hogy a bihéi nők gyakran ültek olyan lakomát, amelyhez pontosan meghatározott foglalkozású férfi és négy asszony szükséges. Holttestüket együtt mossák és főzik egy ökör húsával. A lakomán mindent embervérrel kell megjelölni. A vallási ünnepekkel és emberáldozatokkal együtt járó kannibalizmus nagymértékben kifejlődött Mexikóban, Közép-Amerikában és Brit Kolumbiában. A rítusok arról tanúskodnak, hogy az emberáldozat szent és helyettesítő jellegű volt. Ismerjük például az áldozatot bemutató személynek az imáját: sikerért és gazdagságért könyörög. Megesett az is, hogy élő ember karjából haraptak ki húst, s ezt ették meg. A vallási eszmét ekkor már mániává fokozták, s egyre inkább kialakult az emberhús élvezete.⁵⁹ Itt bukkanunk arra a szokásra is, hogy a sámánok megették a tetemek húsát, ezt összekötötték, mintegy hivatásos ingerlőszerként, böjtöléssel és magányos elmélkedéssel.⁶⁰ Preuss hangsúlyozza a varázslat elem jelentőségét az emberáldozat egyes részeinek megevé-

sében, például Mexikóban.⁶¹ A varázslat, vallási ceremónia és kannibalizmus egybekapcsolása gondos tanulmányozást érdemel. Az ünnepség rítusai dramatikus varázslatok voltak. A hadisten évente megismétlődő ünnepségén elkészítették az isten képmását gabonaszemekből, magvakból és növényekből, és az egészet külön e célra föláldozott fiúk vérével gyúrták össze. A képmást azután összezúzták, csakis férfiak ehetek belőle „a mi áldozásunk szokásai szerint”.⁶² A peruiak is ettek embervérrel gyúrt áldozati kalácsot „az Inkával való szövetség jeleként”.⁶³ Guatemalában a megölt hadifogoly nemiszervét öreg jósnőnek adták, egye meg, majd fölérték, imádkozzék az általa szolgált bálványhoz, adjon minél több hadifoglyot.⁶⁴ Brit Amerika északnyugati részén a bella-kula indiánok szintén ismerik az emberáldozatot és a rituális emberevést. A szegények gyermekeit megvásárolják a szülőktől, s őket áldozzák fel. A vért megisszák, a húst nyersen eszik. A föláldozott gyermekek lelke, így tartják, felröpül a Napba, ott él tovább madár alakban. Amikor az angol kormány megkísérelte, hogy véget vessen ezeknek az áldozatoknak, a papok hullákat ástak ki, s azokat ették meg. Jónéhányan haltak bele mérgezésbe.⁶⁵

351. *Kultusz és kannibalizmus.* Az idézett esetek azt mutatják, hogyan tartotta fenn a kannibalizmust a vallási kultusz ott, ahol az emberáldozatot nem helyettesítették állat föláldozásával. A vér számtalan fölhasználási módja, nem egy vérrel kapcsolatos hiedelem nyilvánvalóan szintén a kannibalizmus csökevénye vagy abban gyökerezik. Ugyanez vonatkozik a parasztok által készített különleges alakú ünnepi kalácsokra, amelyek eredeti jelentése régesrégén feledésbe merült. Franciaország egyik részében aratáskor az utoljára betakarított gabonából ember alakú cipót formáltak; feltehetőleg a gabona vagy a termékenység szellemét jelképezik. A cipót megszegik, szétosztják a falu minden lakója között, és megeszik.⁶⁶

Egy mongol láma beszámolt a sikkimi vagy bhutani lhopa törzs szokásáról: megölik és megeszik az esküvőn a menyasszony anyját, ha nem sikerül befogniuk egy vadembert.⁶⁷

352. Nyugat-Poroszországban 1865-ben egy betörő megölt egy cselédlányt, húst metszett ki a holttestből, hogy gyertyát készítsen belőle további betöréseikhez. Egyik bűncselekménye során elfogták. Ezt követően bevallotta, hogy említett áldozatának teteméből evett is, hogy „csillapítsa lelkiismeretfurdalását”.⁶⁸

353. *Étel tabuk.* Fölöttébb valószínű, hogy az emberi test megevésével szembeni ellenérzésünk a szokás következménye volt, s akkor vert gyökeret a viselkedési normákban, amikor már bőségesen állt rendelkezésre egyéb étel. Korunkban a szokatlan ételeket viszolyogva gyűrjük magunkba. Így például a békacomb eleinte utálkozást kelt a legtöbb emberben. Azt esszük, aminek elfogyasztására szüleink szoktattak rá bennünket, minden más ételt már „szerzett ízlés” alapján fogyasztunk. Néhány étel tabu összehasonlítása megvilágítja, milyen mértékben váltak bizonyos ételek iránti fokozott vonzalmunk, s közben mások tiltása a viselkedési normák részévé. Porphüriosz, egy tirozi keresztény, aki az időszámításunk szerinti második század második felében élt, azt írja, hogy egy föníciai vagy egyiptomi előbb enne emberhúst, semmint hogy tehénhúst fogyasszon.⁶⁹ A zsidók nem eszik a disznóhúst. A Zoroaszter-hívők elképzelhetetlennek tartották, hogy akadjon valaki, aki kutyahúst enne. Nem esszük a kutyahúst, föltehetőleg ugyanazon oknál fogva, amiért nem esszük a macska vagy a ló húsát sem, mert húruk rágós vagy ízetlen, és jobbat is kaphatunk, mégis, egyes észak-amerikai indián törzsek a kutyahúst tartották a legízletesebbnek. A Francia Kongóban élő banzirik a kutyahúst kizárólag emberek számára tartották fenn, s az ebből készített étkeket ünnepélyes ceremóniák közepette fogyasztották

el. A kutyahús-lakomákat követően a férfinak egy napig egyetlen ujjal sem volt szabad érintenie feleségét.⁷⁰ Ponape lakosai nem esznek angolnát, amelyre „a lehető legnagyobb iszonyattal néznek”. Az „angolna” szó náluk azt jelenti: „undorító”.⁷¹ A dajakok megeszik a kígyókat, de az angolnához nem nyúlnak.⁷² Egyes melanéziai törzsek azért nem eszik az angolnát, mert úgy vélik, szellemek lakoznak benne.⁷³ A dél-afrikai bantuk utálkoznak a haltól.⁷⁴ A Kanári-szigetek lakosai közül sokan szintén nem esznek halat.⁷⁵ A tasmániaiak inkább éhen halnának, semmint hogy halhoz nyúljanak.⁷⁶ A szomálik azért nem esznek halat, mert ezt megalázónak tartják.⁷⁷ De nem esznek vadat és madarat sem.⁷⁸ Mindezek a népek, amelyek elutasítják az angolna meg a hal evését, olyan táplálékokról mondanak le, amely bőségesen megtalálható környezetükben.

354. Étel tabuk a néprajzban. Egyes mikronéziai törzsek nem eszik a szárnyast.⁷⁹ Hasonlóképpen a vad veddák sem.⁸⁰ A tuaregek nem nyúlnak sem halhoz, sem madárhoz, sem tojáshoz.⁸¹ Sok kelet-afrikai törzs undorodik még attól a gondolattól is, hogy tojást vagy szárnyast egyék. Ugyannyira utálkoznak attól a látványtól, amikor egy fehérember tojást eszik, mint a fehér ember, ha látja, hogy az afrikai vadember döghúst eszik.⁸² Egyes ausztráliai törzsek nem eszik a disznóhúst.⁸³ A nagák és szomszédaik viszont ingyencfalatnak tartják a kutyasültet. Bármit megesznek, még egy három napja eltemetett elefántot is, de utálják a tejet, a konzerv homár szagát pedig túlságosan erősnek érzik.⁸⁴ A Francia Kongó néger lakossága „valósággal iszonyodik a tejivás gondolatától”.⁸⁵

355. Vezeklés az élet kioltása miatt. Az élet kioltását illetően az általunk ismert legkezdetlegesebb képzet az, hogy helytelen megölni bármely élőlényt, kivéve, ha valamely felsőbb hatalomnak mutatják be áldozatként. Az élet kioltásá-

val szembeni irtózás, mintha az valamiféle isteni előjog lenne, munkálkodik minden áldozatra és élelemre vonatkozó köznapi szokás háttérében. „Az ősi Izraelben az állat levágása mindenkor áldozati szertartás volt, az emberek csakis vallási aktusként ehettek marha- vagy birkahúst.” Az araboknál „még az újkorban is az a jó öreg szokás divik, hogy amikor egy vendég tiszteletére levágnak egy birkát vagy tevét, a gazda kapuja nyitva áll valamennyi szomszédja előtt.”⁸⁶ A mai Hindusz tánban általában tabu alatt álló ételek elfogyaszthatók, ha az állatot valamely istenségnek bemutatott áldozat céljára vágják le. Ezért a hentesüzletekben is elhelyezik ennek az istenségnek a szobrát. Minden állatot névleg az istenségnek hozott áldozatként vágnak le. Ez megszünteti a tabut, s most már minden lekiismeret-furdalás nélkül vásárolhatják és fogyaszthatják a húst.⁸⁷ Ugyanígy feloldhatja a vallás a kannibalizmus tabuját, sőt egyenesen kötelezően előírhatja az emberevést. A régi semiták körében néhány állatra olyan ok miatt vonatkozott étel tabu, amelyeknek egyidejűleg két oldala volt: ezek az állatok egyrészt megbotránkoztatók (rituálisan tisztátalanok), másrészt szentek voltak. Annak meghatározását, hogy mi megszentelt és mi utálatos, egyaránt mellőzik. A zsidók azt állították, hogy a Szentírás mindazokat, akik érintik az ilyen állatot, tisztátalanoknak nyilvánítja. A szentnek és tisztátalannak közös eleme, hogy ellentétes a profán fogalmával. Mindkét esetben egy felsőbb hatalomnak szóló főhajtásról, hódolatról van szó. Ha jóságos hatalomról van szó, a dolog szent, ha gonoszról, tisztátalan. Aki ilyen állatot érint, tabu alá kerül, és meg kell tisztulnia.⁸⁸ A tabu alatt álló dolgok csakis áldozatként és vallási szertartásként fogyaszthatók, vagyis minél visszasztítóbbak és szokatlanabbak, annál hathatósabb az áldozat.⁸⁹ Ez a felfogás nyomon követhető valamennyi aszketikus szokásban és számos középkori vallási szokás fejlődéstörténetében, amelyek visszasztító elemeket vezettek be az egyöntetűség megkövetelte önuralom

fokozására. A Karolina-szigeteken a teknőcök az istenek szent állatai, és csakis betegség esetén vagy áldozatként fogyaszthatók.⁹⁰

356. *A kannibalizmus filozófiája.* Amennyiben elfogadjuk, hogy a kannibalizmus az élelemellátás, kiváltképpen a húsellátás biztosítása érdekében alakult ki, szerteágazó összefüggései is könnyen érthetővé válnak. Amíg az ember nem tudott megküzdeni a hatalmas vadállatokkal, a kannibalizmus a társadalmi élet egyik domináns jellemzője volt, amely köré számtalan érdek csoportosult. Hatást gyakorolt az eszmékre, a magatartást szabályozó és irányító tényezővé vált. A rokonsághoz fűződő érzelmek, helyesnek és jogosnak tűntették fel azt, hogy a legközelebbi rokonokat kell megenni. Ebből, miként a fenti példákból is kitűnt, további következtetéseket vontak le. Az ellenségre vonatkozóan éppen ellenkező előjelű érzelmek következtek mindebből. Közvetlenül összefonódott a szellemektől való félelemmel is. Láthatóan a szent képzete is ebből született. Amikor a vadászat már fejlettebb fokot ért el, s ennek révén javult az élelemellátottság, az emberhúsról kimondott tabu sem tűnt többé ésszerűtlenebbnek mint az említett többi étel tabu. A középkorban ritka nyencfálatnak számított a hattyú meg a páva. Ma már nem esszük a húsuikat. A kígyóhús állítólag igen ízletes, ám a mai emberek többsége aligha lenne hajlandó megenni. De vajon miért lennének ezek undorítóbbak a békánál vagy az angolnánál? Hajótöröttek, ostromlott városok lakói, éhínség sújtotta vidékek népei legyőzték az emberhússal szembeni undorukat, semhogy meghaljanak. Akadtak persze, akik meghaltak, mert nem tudtak úrrá lenni undorukon, s ezzel mindennél meggyőzőbben tanúsították a viselkedési normák hatalmát. Általában azonban a tapasztalat azt bizonyítja, ha az emberek eléggé éhesek vagy fölindultak, még korunkban is visszaeshetnek a kannibalizmusba. A kannibalizmussal szembeni iszonyodásunk hosszú és mélyen gyökerező hagyomány-

ből fakad, s ezt csak az emberevést még ma is folytató igen távoli és rendkívül primitív népekkel kapcsolatos mendedmondák törik meg. A közvélemény minden bizonnyal gonosz dolognak tarja. A kannibalizmust egyetlen vallás törvényei sem tiltják, mert már jóval bármely „vallás” alapítása előtt kirekesztették a viselkedési normákból.

JEGYZETEK

1. L. Andrée, R.: *Anthropophagie* (Lipce, 1887.); Steinmetz, S. R.: *Endo-Kannibalismus*, Mitt. Anthrop. Ges. in Wien, XXVI.; Schafhausen *Menschenfresserei und das Menschenopfer* (*Archiv für Anthropologie* IV.), 245. o. — Steinmetz táblázatos formában ismerteti a kannibalizmus ismert eseteit, okait is feltünteti. 25. o.
2. Lippert, J.: *Kulturgeschichte der Menschheit* (Stuttgart, 1887.), II. k. 275. o.
3. *Der Globus*, XXVI. 45. o.; Stuhlmann, F.: *Mit Emin Pascha ins Herz von Afrika* (Berlin, 1894.), 457. o.; JAI, XXVIII, 39. o.
4. Smyth, R. B.: *The Aborigines of Victoria* (Melbourne, 1878.), I. k. XXXVIII. o.
5. *Australian Association for the Advancement of Science, Fourth Meeting at Hobart, Tasmania, January 1892* (Sydney, 1892.), 618. o.
6. JAI, XVII. 99. o.
7. Lloyd, A. B.: *In Dwarf Land and Cannibal Country* (New York, 1899.), 345. o.
8. Schweinfurth, G.: *The Heart of Africa* (New York, 1874.), II. k. 94. o.
9. Keane, A. H.: *Ethnology* (Cambridge, 1896.), 265. o.
10. JAI, XXIV, 298. o.
11. *Der Globus*, LXXXV. 229. o.

12. Nassau, R. H.: *Fetischism in West Africa* (New York, 1893.), 11. o.
13. *Der Globus*, LXXII. 120. o., LXXXVII. 237. o.
14. Példányok a Drezdai Múzeumban található.
15. Spix és Martius: *Travels in Brasilien*, id., kiad. 1249. o.
16. Hérodotosz: I. 216., III. 99., IV. 26.
17. Uo. IV. 5., 298.
18. JASB, II. 570. o.
19. Reclus, E.: *Primitive Folk*. (New York, 1891), 249. o.
20. Rubruck, W.: *Journey to the Eastern Parts of the World 1253—1255* (London, 1900.), 81., 251. o. Megjegyzendő, hogy ez a részlet nem található Rubruck útleírásának kritikai kiadásában, csak a tibetiek emberevéséről esik szó. (Sinica Franciscana I. Firenze, 1929. 234., magyar kiadása: *Napkelet felfedezése*. Szerk. Györfly György. Bp., 1965. 159.) Plano Carpini ír továbbá a Tibettől északra lakó büri-tibetiek emberevéséről. (Uo. 72. o.)
21. JAI, XXIV. 171. o.
22. JAI, XVII. 186. o.
23. *Der Globus*, LXXXIII. 137. o.
24. Martius, C. F. P.: *Ethnographie und Sprachenkunde Amerikas zumal Brasiliens* (Lipscse, 1867.), I. k. 488. o.
25. Southey, R.: *History of Brazil* (London, 1822.), I. k. 233. o.
26. *Zeitschrift für Ethnologie*, XXXVI. 293. o.
27. Andrée, R.: i. m. 50. o.
28. Dawson, J.: *Australian Aborigines in the Western District of Victoria* (Melbourne, 1881.), 67. o.
29. Smyth, R. B.: *The Abotigines of Victoria*. Id. kiad. I. k. 245. o.
30. Whitmarsh, H. P.: *The World's Rough Hand* (New York, 1898.), 178. o.
31. *Der Globus*, LXXXVI. 112. o.
32. Smith, W. R.: *Religion of the Semites* (London, 1894.), 284. o.

33. Martins, J. P. O.: *Racas humanas e a Civilização Primitiva* (Lisszabon, 1881.), II. k. 67. o.
34. Wilken, G. A.: *Volkenkunde van Nederlandsch Indie* (Leiden, 1893.), 23. o., 27. o.
35. Yule, H.: *The Book of Ser Marco Polo* (London, 1903.), I. k. 266. o. és *Yule jegyzete*, 245. o.
36. JAI, XIX. 108. o.
37. *Australian Association*... i. m. 649—663. o.
38. Brunache, P.: *Le Centre de l'Afrique* (Párizs, 1894.), 108. o.
39. Martius, C. F. P.: i. m. 538. o.
40. JAI, X. 305. o.
41. Codrington, R. H.: *The Melanesians* (Oxford, 1891.), 134. o.
42. *Bijdragen tot de Taal-Land-en Volkenkunde van Nederlandsch Indie* (1895.), 345. o.
43. *Der Globus*, LXXXI. 96. o.
44. JAI, XX. 116. o.
45. Uo. XXII. 111. o. — Vö. Ésaías próféta könyve, 65. 1.
46. *Internationales Archiv für Ethnologie*, IX. Suppl. 37. o.
47. Homérosz: *Iliász*, XXII. 346., XXIV. 212.
48. Evarnitzky, D. I.: *A zaporozseci kozákok (oroszul)* (Szent-pétervár, 1888.), I. k. 209. o.
49. Dozy, R.: *Musulman d'Espagne*. Id. kiad. II. k. 226. o.
50. Uo. I. k. 47. o.
51. Gomme, G. L.: *Ethnology in Folklore* (New York, 1892.), 149. o.
52. Abdallatif: *Relation de l'Égypte* (Párizs, 1810.), 360. o.
53. Sziólliai Diodórosz: *Bibliotheca Historica*, I. k. 84. o.
54. Ratzel, F.: *Völkerkunde* (Lipcse, 1885.), II. k. 124. o.;
Martius, C. F. P.: i. m. 129. o.; *Der Globus*, LXXV. 260. o.
55. Smith, W. R.: i. m. 379. o.
56. Lippert, J.: i. m. II. k. 292. o.
57. Kingsley, M. H.: *Travels in West Africa* (New York, 1897.), 287. o.
58. Serpa Pinto: *Como Eu Atravessei Afr.* I. k. 148. o.
59. Bancroft, H. H.: *The Native Races of the Pacific States of*

- North America (New York, 1875–1876.), I. k. 170. o. (III. k. 150. o.), II. k. 176. o., 395., o., 689. o., 708. o., III. k. 413. o.
60. Uo, III. k. 152. o.
61. *Der Globus*, LXXXVI. 109. o., 112. o.
62. *Bur. Ethn.* Washington, Annual Reports, IX. 523. o.
63. Uo. 527. o.
64. Brinton, G.: *Nagualism* (Philadelphia, 1894.), 34. o.
65. *Original-Mitteilungen aus der Ethnologischen Abtheilung der kgl. Museen zu Berlin* (1885.), 84. o.
66. *Political Science Monthly*, XLVIII. 411. o.
67. Rockhill, W. W.: *Mongolia and Thibet in 1891–1892* (Washington, 1894.), 144. o.
68. *Political Science Monthly*, LIV. 217. o.
69. Porphüriosz: *De Abstinencia*, II. k. 11. o.
70. Brunache, P.: *Le Centre de l'Afrique*. Id. kiad. 69. o.
71. Christian, F. W.: *The Caroline Islands* (London, 1899.), 73. o.
72. Perelaer, M. T. H.: *Ethnographische Beschrijving der Dajaks*. Id. kiad. 27. o.
73. Codrington, R. H.: i. m. 177. o.
74. Fritsch, G.: *Die Eingeborenen Süd-Afrikas* (Breslau, 1872.) 107. o.
75. *N. S. American Anthropologist*, II. k. 454. o.
76. Roth, H. L.: *The Aborigines of Tasmania* (London, 1890.), 101. o.
77. Paulitschke, P.: *Ethnographie Nordost Afrikas* (Berlin, 1896.), I. k. 155. o.
78. Uo. II. k. 27. o.
79. Finsch, O.: *Ethnologische Erfahrungen* (Bécs, 1893.), III. k. 53. o.
80. *Journal of the Ethnological Society of London. New Series*, II. 304. o.
81. Duveyrier, H.: *Les Tourages du Nord* (Párizs, 1864.), 401. o.
82. Volken, G.: *Der Kilimandscharo* (Berlin, 1897.), 244. o.